

מה מסתתר מאחורי התמונה

יונת רוטמן

ביוני האחרון קיבלתי לידי את ניהול פרויקט הארכיון של להקת המחול הקיבוצית. עיקר עבודתי בפרויקט מתמקדת בשימור העיזבון האדיר שהשאירה אחריה יהודית ארנון לאחר מותה, לפני כשנה. לעיזבון התווספו עם השנים חומרים מהתקופה שהחלה עם מינויו של רמי באר כמנהל האמנותי של הלהקה ב-1996. העיזבון הוא עדות נדירה למפעל חיים חינוכי ואמנותי שקרם עור וגידים בזכות חזונה יוצא הדופן של ארנון, שממשיך לפעול כיום ולהיות רלוונטי מתמיד תחת שרביטו של באר. המסמכים המוקדמים ביותר בעיזבון הם מתקופת פעילותה של ארנון בקן השומר הצעיר בבודפשט בשנת 1946. שבועות ספורים לאחר שהשתחררה ממחנה הריכוז אושוויץ היא הצטרפה לקן השומר הצעיר והיתה פעילה בו כשנתיים. בשהותה בבודפשט הספיקה להעמיד שני מופעי ראווה לחגיגות אחד במאי, שבהם השתתפו חניכי הקן ששרדו, כמוה, את זוועות השואה.

העדויות שנמצאות בעיזבון – שחלקן מרגשות ומעוררות עניין כמו זו שתובא בהמשך – הן מסוגים רבים. יש ביניהן מסמכים, מכתבים, אלבומי תמונות, קלטות וידאו ואודיו, כרזות, חומר פרסומי ועוד. מהנבירה במסמכים השונים מתגלה מציאות מורכבת, שוקקת חיים ועתירת אמוציות. בעיזבון המרכזי שהותירה ארנון נמצאים מכתבי הערכה והערצה רבים שנשלחו אליה, וגם מכתבים עם ידויות מרגשים וכואבים, מכתבי ביקורת נוקבים, גילויי אכזבה ומכתבי פיטורין. לאחר קריאת חלק קטן מהמסמכים קשה שלא להעריך את נחישותה של ארנון, שכן חלק מהמכתבים הרבים שקיבלה היו ממוטטים אדם ממוצע, שאינו "עונד את פלדת החזון". מאחורי כמעט כל עדות בעיזבון מסתתר סיפור מורכב, שאין בו "טובים" או "רעים" אלא בעיקר תמונה הכוללת רסיסים ושברים רבים.

התבקשתי על ידי רות אשל לחשוף כבר בשלב מוקדם זה סיפור אחד שצד את עיני, מבין הסיפורים הרבים הגלומים במסמכים. בחרתי להביא לפני הקוראים את מה שמסתתר מאחורי העדויות בעיזבון, המצביעות על הקשרים בין יהודית ארנון לדבורה ברטנוב (ממייסדות המחול האמנותי בארץ). בשלב זה עלי לציין שעיקר עבודתי בארכיון מוקדשת למיין העיזבון ולסידורו. ראוי להזכיר גם, שעל כל המסמכים בעיזבון, לרבות המכתבים האישיים, מוטל כרגע חיסיון. באופן חריג ויוצא דופן החלטתי להיעתר לבקשתה של אשל ולהציג סיפור מרתק, שאפשר ללמוד ממנו רבות ושנוגע לקשר בין שתי אושיות מחול שהלכו לעולמן בשיבה טובה.

לקשר המקצועי בין ארנון לברטנוב ולהערכה הרבה שכל אחת מהן חשה כלפי רעותה התוודעתי עוד בחייה של ארנון. אני זוכרת אותה מדברת בהערכה על ברטנוב, בעיקר לאחר שזו החליטה לחזור לבמה ב-1987, כשהיתה בת 68. ברטנוב המשיכה להופיע גם בשנות התשעים ופעם אחת אף הוזמנה על ידי ארנון להציג בגעתון את הרסיטל שלה. ברסיטל הציגה ברטנוב שלל דמויות הלקוחות מהפולקלור היהודי והמבוססות על טיפוסים שונים שנקרו בדרכה. עדות לקשר החם שהיה ביניהן בשנות התשעים מצאתי כשהתחלתי למיין את התמונות בעיזבון. מבין מבחר התמונות צדה את עיני זו של ברטנוב. זוהי תמונה קטנה, שממוסגרת

במסגרת לבנה, המציגה את ברטנוב ב"השתחויה" (ייתכן שאף צולמה בגעתון, לאחר המופע שלה). איני זוכרת אם ראיתי אי פעם את התמונה תלויה על קירות הסטודיו בגעתון, אבל בדמינוי היה נראה לי שכן.

התמונה שנותרה היא למעשה קצה קרחון שמתחתיו מסתתרת רשת קשרים מסועפת בין ארנון לברטנוב, שתחילתה בשנות החמישים של המאה הקודמת. בתקופה זו ייסדה ארנון עם כמה חברות, וביניהן רחל עמנואל, צילה אונגר, שלומית רץ ועדה לויט, את המדור למחול של ברית התנועה הקיבוצית. סיפורו של מדור זה, שמייסדותיו יזמו ב-1970 את הקמת להקת המחול הקיבוצית, ראוי למחקר מקיף. יש לקוות שמחקר כזה יערך בעתיד. העדויות הרבות על פעילות המדור, שחברותיו הפיקו סמינרים וימי עיון ועסקו בהכשרת מורים למחול ויוצרי מחול בקיבוצים, נמצאות בעיקר בשני הארכיונים של התנועה הקיבוצית – יד יערי ויד טבנקין. מהעדויות שנמצאות בארכיונים אלו ניכר, שברטנוב מילאה תפקיד של מורה בכירה בסמינרים הרבים שהפיקו מייסדות המדור למחול. בתפקידה כמורה השפיעה ברטנוב רבות על עיצוב האידיאולוגיה החינוכית הקיבוצית, שדגלה בשילוב בין רכישת טכניקה שתכליתה שיפור יכולות הגוף, לרכישת כלים לעידוד היצירתיות במחול. ייתכן שמסיבה זו הזמינה ארנון את ברטנוב ב-1977 – היא רצתה לשמוע את דעתה על הלהקה הקיבוצית (שבע שנים לאחר הקמתה). באותה תקופה ניהלה ארנון את הלהקה באופן מלא. בין היצירות שהעלתה ב-1977 היו *נפתולים* לכוריאוגרפיה של משה קדם, *ספות* לכוריאוגרפיה של שרה סוגיהרה, *אדג'ו* לכוריאוגרפיה של אושרה אלקיים רונן, *מעין כחול* לכוריאוגרפיה של יעקב שריר, *זריחה שקיעה* לכוריאוגרפיה של ג'ין היל סגאן, *זיכרונות* לכוריאוגרפיה של דיאן גרמיין *והרהור על קו שבור* לכוריאוגרפיה של הדא אורן.

איני יודעת איזו ביקורת ציפתה ארנון לקבל מברטנוב, אבל שני המכתבים שמתפרסמים כאן – האחד של ברטנוב והאחר תגובתה של ארנון – הפתיעו אותי מאוד.

מכתב מברטנוב לארנון, 7.8.1977

ליהודית שלום!

הפעם החלטתי לכתוב לך על הערב שראיתי (וגם על קודמיו). הרי רציתי בנוכחותי ובתגובתי.

השאלה הראשונה היא: מה הייחוד. מה הרעיון הספציפי. האם תוכלי להסביר – אולי גם לך – למה את כל-כך רוצה שתהיה לך להקה משלך.

לא מצאתי סימנים כלשהם לחיפוש-דרך. מקוריות לא היתה, לא בנושאים ולא בביצוע.

מה שראיתי (גם בפעמים הקודמות) היה חיקוי למקובל, ובאמצעים פחותים מן המקובל. והשימוש הזה בדפוסים משומשים של חיזויות בלבד (למשל, גם בהשתחויה!) צעירים שלא עומדת להם צעירותם – והאידיאל שלהם: לדעת להתנועע, לכל היותר, כמו שרוקדים בלהקות החוץ-קיבוציות. שוב: מה הייחוד?

זוהר בורשטין מראיינת את רוזלין קאסל (סובל)

ביום בהיר בחודש אוגוסט נטלתי הפסקה משגרת החירום שבביתי בדרום ונסעתי לגבעתיים לראיין בביתה את רוז קאסל, מבכירי המורים לבלט קלאסי בישראל. שוחחנו על מחול, בלט קלאסי ובעיקר על הוראתו של הבלט. נפגשתי עם מורה בעלת פילוסופיה מתודית, סדורה ומאוד שמרנית מצד אחד, אך כזו שנושאת עיניה קדימה תמיד, מתוך הבנה שהשיטות שבהן אנו מלמדים כיום מכשירות את הרקדנים של העתיד. העתיד כבר כאן, והוא מציב בפנינו אתגרים רבים. רוז מתמודדת עם האתגרים על ידי אינטגרציה של מסורות הוראה רבות שנים לשיטה אחידה שלפי דבריה משלבת את החוזק שבכל אחת מהמסורות – וגאנובה, צ'קטי, בורנוויל, השיטה הצרפתית והשיטה הבריטית, ולפי הצורך יכול המורה של המאה העשרים ואחת לשאוב רעיונות גם מבלנשין ואפילו מטכניקת המודרני כולל גאגא. אבל את הראיין פתחנו לא בדיון טכני אלא דווקא בשיחה על ערכים ומהויות שמגולמים במחול ובמקצוע ההוראה.

הבה נבין את הפילוסופיה שלך. ספרי לי מה המחול מייצג בעיניך.
בשבילי, המחול הוא שפה בינלאומית שיכולה להביע הרבה מאוד דברים, מפוליטיקה ועד אמנות, חברה ויחסים בין אנשים. זו שפה בינלאומית. כל אחד יכול להבין את זה ולראות דרך העיניים שלו, ולקחת את מה שהוא רואה. אני לא מאמינה שמחול צריך להיות ריאלי, במובן של הצגת המצב דרך מלים, הבעות פנים, אביזרים וכולי. אני מאמינה שהתנועה היא הכלי של המחול ודרך התנועה צריכים להביע את הרגשות, את הסיפור. לא תמיד צריך להיות סיפור, אבל אם יש סיפור – הוא לא יסופר במלים, בשירים ובכתוביות. אפשר לעשות בזה שימוש תוך כדי [הופעה], בווידיאו, במלים, בצעקות קצת. אבל שהתוכן האמיתי יעבור דרך התנועה, דרך הגוף.

כלומר, את מאמינה שהתנועה היא אוטונומית.
נכון, וזה גם הכיף, כי הגוף מדבר.

את הכשרת רקדנים מקצועיים רבים. אילו ערכים את מאמינה שמגולמים במקצוע המחול?

אני אגע בעניין של חברות בתוך המסגרת שבה אני עובדת. אני חושבת שזה קורה בכל אמנויות הבמה. כמו שחקנים או מוסיקאים, גם רקדנים שרוקדים יחד – יש סוג של גיבוי אחד של השני, משפחתיות. כל הדברים שקורים בתוך החברה נמצאים שם. ואני חושבת שזהו אחד הערכים. חוזק נפשי כערך הוא אמצעי שמעניק את הכוח לעבור כל מיני מכשולים בדרך שלך כרקדנית. למצוא לעצמך מקום בתוך הלהקה, לקבל אכזבות, ללכת לאלף אודישנים ולא להתקבל. להיכשל ולקום עוד פעם. זה מלמד אותך להיות מאוד חזקה כנגד כל מה שבא. זה אולי הערך החזק ביותר שיש. צריך למצוא דרך לבצע את מה שאת חזקה בו בעצמך, ולא להסתכל

הם מבצעים את התנועה – לפעמים – בזריזות, יש פה ושם יכולת, אך חינוך בימתי אין! ללא סמליות, ללא מחשבה, ואני מעיזה לומר: אילו הייתי עורכת להם מבחן בריקוד: גם ללא ידע פונקציונלי. אלה הם גופות צעירים, אך אינם מקרינים מעצמם משהו; כי אינם מחונכים לכך. אין אווירה, כי אין הלך-מחשבה מסוים שימסרו לנו – מלבד הרצון הבולט כל כך: להופיע ויהי מה!

למה אין את יכולה לוותר על כל האמביציות האלה – ועל המסוכן עוד יותר מבחינה חינוכית: על עידוד וטיפוח אמביציות אצל כל אחד ואחד. עם האפשרויות והמשאבים הבלתי-מבוטלים שלך שותף: למה לא לבנות בית-ספר, מוסד חינוכי, שיסתגר עשר שנים בד' אמות של המוסד – ואז להראות: תרגילים, חיפוש-דרך, תוצאה של עבודה צנועה ומתמדת, עבודה לשמה. תסלחי לי על גילוי-לב זה: כואב לי לראות. כואב לי גם לכתוב.

בברכה
דבורה

תשובתה של ארנון לברטונוב, 28.8.1977

לדבורה ברטונוב שלום,
אני מודה לך על שהתייחסת להופעת הלהקה במכתבך.
מכתבי זה איננו התנצלות ועם שאני מקבלת חלק מטענותיך הרי עלי להעמיד מספר דברים על דיוקם.
ראשית – הלהקה אינה "שלי". זוהי להקתה של ברית התנועה הקיבוצית. שנית – אין עומדים לרשותי אמצעים "בלתי מבוטלים" וההיפך הוא הנכון.
דבר נוסף – שבעת רקדני הלהקה בחלקם הגדול החלו את לימודי המחול לאחר סיום השירות הצבאי ועל אף עובדה זו קיבלו בשנתיים האחרונות הצעות עבודה בלהקות מכובדות.
באשר אלי – גיליתי את המחול עוד בהיותי במחנה ריכוז. אני חיה בגעתון זה 30 שנה ברציפות ובמשך אותו זמן לא עלה בידי להינתק מן העיסוק בחינוך ובריקוד, והדרך אינה סוגה בשושנים...
"אמביציות כאלה" – איזו? מי כמון יודעת מה פירוש העיסוק במחול, כמה עמל מושקע בו ומה השכר בצדו.
ובקשר לחיפוש-דרך – להבטיחך, אני מנסה בכל יום ויום.

בברכה

יונת רוטמן, בוגרת האולפנה למחול מטה אשר, סיימה בהצטיינות תואר שני בתיאטרון באוניברסיטת תל אביב, שם היא כותבת עבודת דוקטורט העוסקת במחול בישראל. רוטמן מרכזת את מגמת המחול בבית הספר עמקים-תבור, מלמדת תיאוריה בסדנה להכשרת רקדנים בגעתון, משמשת מדריכת מורים בתחום המחול במינהל לחינוך התיישבותי ובאחרונה מונתה למנהלת ארכיון להקת המחול הקיבוצית.